

*Світлана Василівна Бобровник,
професор кафедри теорії держави і права
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, професор*

ПРАВОВИЙ КОМПРОМІС І ПРАВОВИЙ КОНФЛІКТ ЯК ЦІННІСНІ ВИМІРИ ПРАВА

Функціонування сучасного права пов'язується з необхідністю реалізації важливого завдання, що полягає у забезпеченні системності суспільства. Одним із аспектів впливу права на суспільні відносини є забезпечення компромісу суспільних інтересів та подолання різноманітних конфліктів. Саме у цьому і виявляється важливий аспект цінності права як соціального феномену. Аналіз цього аспекту дії права пов'язується із дослідженням компромісу і конфлікту у праві.

Актуальність комплексного дослідження феноменів конфлікту і компромісу у праві зумовлюється, по-перше, відсутністю спеціальних досліджень поняття, ознак, форм прояву правового конфлікту і правового компромісу; по-друге потребою в аналізі теоретичних аспектів досліджуваних категорій, що мають методологічне значення; по-третє, перспективністю використання на практиці науково доведених шляхів та засобів правового подолання конфліктів.

Теоретичною основою дослідження правового компромісу і правового конфлікту слугували праці вчених-юристів, які певною мірою торкалися цих проблем. Мова йде про наукові ідеї А. Авер'янова, В. Жимірова, Д. Керімова, М. Козюбри, Н. Оніщенко, Ю. Оборотова, О. Петришина, А. Полякова, П. Рабіновича, О. Скакун, Ю. Шемшученка.

Однак, не всі аспекти компромісу і конфлікту у праві достатньо повно досліджені у літературі, а деякі з них взагалі залишаються поза межами наукового аналізу.

Метою цього наукового дослідження є виокремлення ознак категорії «правовий конфлікт», узагальнена характеристика категорії «правовий компроміс», визначення характерних ознак цих понять.

У сучасній правовій доктрині відсутня єдність позицій дослідників щодо визначення поняття «конфлікт» як родової категорії відносно до правового конфлікту. Поширеною є позиція, згідно з якою юридичний конфлікт можна визначити як протиборство суб'єктів права у зв'язку із застосуванням, порушенням або тлумаченням норм права [1, с. 156-187].

Слід підтримати позицію Ю. Тихомирова щодо наявності підстав для виокремлення вузького та широкого розуміння юридичного конфлікту. Вузьке розуміння юридичного конфлікту зводить його до об'єктивно існуючих протиріч між двома або кількома правовими нормами, що належать до єдиного предмета правового регулювання [2, с. 230-234]. Отже, вузьке розуміння юридичного конфлікту фактично тотожне поширеному розумінню такого правового феномена, як правова колізія. Широке використання зазначеної категорії у вузькому розумінні, на нашу думку, є невиправданим через його очевидну зайвність та загрозу у хибному тлумаченні широкого розуміння категорії. В широкому розумінні Ю. Тихомиров пропонує визначити юридичні конфлікти як протиріччя між чинними правовими нормами, актами та існуючими інстанціями [2, с. 230-234]. Логічний наголос у цьому випадку робиться на наявності колізії в рамках будь-якого юридичного конфлікту. Слід підкреслити певну неповноту зазначеного визначення, оскільки вказівкою на наявність суб'єктів та/або об'єктів — носіїв конфлікту і відповідної колізії коло сутнісних ознак цього явища не обмежується. Адже очевидним є труднощі щодо визначення чітко обмеженого кола таких носіїв правових конфліктів.

Інше визначення юридичного конфлікту у широкому розумінні обґрунтовано В. Кудрявцевим. Автор пропонує юридичним конфліктом визнавати будь-який конфлікт, у якому спір, так чи інакше пов'язаний із правовими відносинами сторін (їх юридично значущими діями або ста-

---

нами) і, як наслідок, суб'єкти або мотивація їх поведінки, або об'єкт конфлікту мають правові ознаки, а сам конфлікт тягне юридичні наслідки [3, с. 100-115].

Принциповою особливістю запропонованого визначення є вказівка на зв'язок юридичних правовідносин та конфлікту як визначальну сутнісну ознаку явища, що відрізняє його від інших видів конфліктів. Варто зазначити, що широке розуміння правового конфлікту в запропонованій редакції не відповідає вимогам щодо окреслення ним чіткого кола явищ та їх відокремлення від подібних правових феноменів. Це зумовлюється тим, що практично кожний конфлікт можна назвати юридичним, адже динаміка масиву суспільних відносин значною мірою зумовлена правовим впливом. Іншими словами, практично не буває так, щоб не можна було за допомогою правових норм та інститутів вплинути на розвиток конфлікту. Водночас обмеження кола юридичних конфліктів такими, що вирішуються реалізацією захисної функції права, виключає із розгляду кола явищ, що вирішуються внаслідок правового впливу на учасників конфліктних відносин. Це, наприклад, стосується учасників відносин у сфері формування політичних рішень, особливо в частині відносин у рамках механізмів формування та реалізації компромісних засад взаємодії конкуруючих політичних сил, репрезентованих у представницьких державних органах.

На нашу думку, правовий конфлікт — це стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правових протиріччях, що характеризується порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною визрівання або настання кризи суспільних відносин.

Саме це визначення надає можливість виокремити ознаки категорії «правовий конфлікт», які відмежовують цю категорію від інших конфліктів, що мають місце у суспільстві:

- правовий конфлікт виявляється в юридичній сфері;
- він тягне певні правові наслідки для учасників суспільних відносин;
- засновується на протиріччях, що не подолані;
- є вищою фазою розвитку протиріч;
- передбачає двосторонній взаємозв'язок між суб'єктами;
- спричиняє порушення чи перешкоди у реалізації суб'єктивного права;
- має деструктивний характер для правової сфери;
- може стати причиною кризи суспільних відносин;
- певною мірою має позитивне значення, оскільки «підштовхує» суспільні відносини до розвитку і вдосконалення.

Основою для визначення ознак категорії «правовий компроміс» є його функціональна спрямованість та інструментальна значимість в упорядкуванні соціальних конфліктів.

Слід підкреслити, що стан правового компромісу, поряд із наявністю широкого спектра варіантів процедурного оформлення порядку його досягнення, є ознакою демократичності режиму. Актуальність питань правового забезпечення досягнення компромісу особливо загострюється з урахуванням негативних тенденцій, притаманних сучасному законодавству: це, зокрема, автономізація галузей національного законодавства, що виявляється як у доктринальних проблемах розуміння однорідних правових феноменів, що знайшли застосування у різних галузях права, формуванні альтернативних категоріальних рядів, так і проблемах сфери правозастосування, що відрізняється неоднорідністю.

Зауважимо, що в рамках чинного законодавства можна виокремити два підходи до розуміння правового компромісу. У вузькому значенні правовий компроміс — це типізована процедура досягнення згоди. Іншими словами, в рамках вузького розуміння досліджуються лише процесуально-правові аспекти досягнення узгодження інтересів учасників правових відносин. У широкому розумінні компроміс виступає як правова форма досягнутої згоди (узгоджених воль) учасників відносин.

Оцінюючи правовий компроміс як стан, що відображає результат досягнення згоди, слід відзначити низку притаманних цьому правовому явищу характерних особливостей, що покладаються в основу визначення його ознак.

Правовий компроміс є родовою юридичною категорією, що об'єднує усі правові форми згоди. Досягнення правового компромісу відбувається шляхом формування та прийняття рішень, узгодження позицій, умов, побажань учасників правових відносин. Як наслідок, змістом правового

компромісу є узгоджена воля рівноправних, праводієздатних учасників правовідносин. Правовий компроміс виступає як основна умова правомірності досягнутих домовленостей. І навпаки, головною нормовстановленою ознакою домовленостей сторін є саме компроміс сторін.

Правий компроміс тягне юридичні наслідки, адже результатом узгодження волей сторін є покладення на них обов'язків щодо реалізації взаємної волі. Більше того, порушення правового компромісу є підставою для юридичної відповідальності учасників відносин. Правовий компроміс внаслідок свого опосередкування правовими нормами отримує атрибут обов'язковості та забезпеченості примусовими заходами.

Серед характерних ознак, які притаманні саме правовому компромісу, варто виокремити такі:

- правовий компроміс опосередковується правовою формою (нормами права, правовими принципами, правовими процедурами тощо);
- правовий компроміс тягне юридичні наслідки для учасників суспільних відносин, у тому числі й у вигляді застосування до них заходів примусу для забезпечення його реалізації;
- правовий компроміс є однією з визначальних засад функціонування демократичного режиму, адже він є основою легітимації влади;
- правовий компроміс є ефективним засобом упорядкування правових конфліктів;
- правовий компроміс є невід'ємною умовою будь-якої двосторонньої угоди у державах з демократичним ладом.

З урахуванням наведеного, можна зазначити, що правовий компроміс — це опосередкований правовими нормами, ціннісно-орієнтований засіб упорядкування конфлікту (в тому числі й правового), який заснований на взаємопоступках учасників суспільних відносин, метою та результатом функціонування якого є стан суспільної згоди і закріплення демократичних цінностей у суспільстві.

Визначення змісту понять правового конфлікту та правового компромісу дозволяє стверджувати, що, будучи протилежними за змістом, вони тісно взаємодіють між собою. Більше того, обидві ці категорії мають функцію взаємного відтворення в певних межах.

Важливого значення для характеристики конфлікту і компромісу у праві має їх характеристика на внутрішньому і зовнішньому рівнях.

Внутрішньоправові конфлікти виникають всередині правового масиву у вигляді колізій, прогалин правових норм, невідповідності правових норм правовим принципам та у інших подібних формах. Особливістю зазначеного виду правових конфліктів є їх опосередкованість формами права як формами зовнішнього вираження правових норм.

Констатація внутрішньоправового конфлікту можлива без безпосереднього правозастосування в рамках аналізу оцінки текстів нормативно-правових актів у аспекті несуперечливості приписів та їх відповідності правовим принципам, морально-етичним засадам суспільних відносин. Упорядкування цього виду правових конфліктів лежить, передусім, у площині вдосконалення законодавчої техніки та наявності можливості оперативного врегулювання правових прогалин.

У свою чергу зовнішні правові конфлікти виникають у сфері соціальних відносин, що є предметом правового регулювання. Такі конфлікти опосередковуються поведінкою учасників суспільних відносин та виникають у ході правовідносин, оскільки учасники відносин не мають іншої можливості успішно реалізувати правові інтереси різної спрямованості.

Упорядкування цього виду правових конфліктів лежить у площині побудови ефективних правових механізмів узгодження автономних волей учасників правових відносин. Неоднорідність характеру правових зв'язків між учасниками таких відносин визначає доцільність поділу зовнішніх правових конфліктів залежно від наявності організаційного зв'язку їх учасників на дві групи:

1. Внутрішньоструктурні — виникають у рамках організаційно-відокремлених автономних структурних утворень (органів державної влади, підприємств, установ, організацій та ін.). Автономність у даному разі виявляється у здатності відображати волю, бути носієм самостійних правових інтересів. Зазначена автономність виступає передумовою виникнення конфліктів через здатність зумовлювати поведінку учасника, що йде врозріз з інтересами інших учасників відносин. Прикладом широковідомих у суспільстві зовнішніх правових конфліктів на внутрішньому

рівні взаємодії суб'єктів є протистояння політичних позицій різних політичних сил у рамках законотворчого процесу у Верховній Раді України.

Об'єктивність правового аналізу наведеного прикладу вимагає певних застережень, адже депутатські фракції, які опосередковують вираження різноспрямованих політичних позицій у законодавчому органі, можуть із певною мірою умовності розглядатись як автономні структури. У разі, якщо до їх діяльності долучаються інші суб'єкти (Президент України, Кабінет Міністрів України та ін.), зазначені правові конфлікти мають розглядатись у рамках другої групи елементів коментованого поділу — міжструктурних конфліктів (зовнішніх правових конфліктів на зовнішньому рівні взаємодії суб'єктів);

2. Специфіка міжструктурних правових конфліктів (зовнішніх правових конфліктів на зовнішньому рівні взаємодії суб'єктів) полягає у відсутності організаційного зв'язку між учасниками правових відносин, які є сторонами правового конфлікту. Серед основних причин виникнення зазначеного виду зовнішніх правових конфліктів — відсутність чітких правових механізмів узгодження волі автономних учасників правових відносин, дублювання компетенції органів влади та ін.

Ураховуючи здійснений аналіз, можна зробити такі висновки.

Дефініції «правовий компроміс» і «правовий конфлікт» слід формувати на підставі сутнісних ознак базових категорій «компроміс», «конфлікт». Існує сукупність ознак, що відрізняють правовий компроміс і правовий конфлікт від сукупності конфліктів і компромісів у соціумі.

Основною ознакою поняття «правовий конфлікт», що відмежовує його від інших конфліктів у соціумі, є специфічний правовий характер соціальних протиріч, які покладаються в основу виникнення правового конфлікту.

Правовий конфлікт — це стан двостороннього зв'язку суб'єктів, який заснований на правових протиріччях, що характеризуються порушенням або перешкодою в реалізації ними своїх інтересів і є причиною розвитку або кризи суспільних відносин.

Правовий компроміс — це опосередкований правовими формами, ціннісно — орієнтований засіб упорядкування конфлікту (в тому числі й правового), який заснований на взаємопоступках учасників суспільних відносин, метою та результатом функціонування якого є стан суспільної згоди і закріплення демократичних цінностей у суспільстві.

Використана література:

1. *Астахов П. А.* Юридические конфликты и современные формы их разрешения (теоретико — правовое исследование): дисс. ... доктора юрид. наук. 12.00.01 / П. А. Астахов. — М., 2006. — 446 с.
2. *Тихомиров Ю. А.* Коллизионное право: [учеб. и науч.-практ. пособие] / Ю. А. Тихомиров. — М.: Издательство г-на Тихомирова М. Ю., 2003. — 394 с.
3. *Основы конфликтологии: [учеб. пособ.] / А. В. Дмитриев, Ю. Г. Запрудский, В. П. Казимирчук, В. Н. Кудрявцев; [под ред. В. Н. Кудрявцева].* — М.: Юристъ, 1997. — 200 с.

Бобровник С. В. Правовий компроміс і правовий конфлікт як ціннісні виміри права.

Аналізуються наукові підходи до характеристики компромісу і конфлікту у праві. Обґрунтовується авторське бачення цих категорій та їх ознак як ціннісних вимірів права.

Ключові слова: цінність права, правовий конфлікт, правовий компроміс.

Бобровник С. В. Правовой компромисс и правовой конфликт как ценностные измерения права.

Анализируются научные подходы к характеристике компромисса и конфликта в праве. Обоснован авторский взгляд на эти категории, их черты как ценностных измерений права.

Ключевые слова: ценность права, правовой конфликт, правовой компромисс.

Bobrovnyk S. Legal Compromise and Legal Conflict as Value Dimensions of Law.

It examines scientific approaches to the determination of legal conflict in broad as well as in narrow sense. It also substantiates author's determination of legal conflict as bilateral contacts of subjects, based on legal contradictions which are characterized by violation or obstruction in realization of their interests and leads to the crisis in social relations. It has been investigated the characteristic features of legal conflict which draw a boundary between this category and other conflicts that occur in society.

It has been revealed the features of legal compromise according to its functional direction as well as instrumental significance in regulation of social conflicts. The legal compromise is defined as mediated by legal norms value-oriented means of conflict regulation (inter alia legal conflict), based on mutual concessions of the participants of social relations. The purpose and result of its functioning is the state of social agreement and binding democratic values in society. It has been determined the peculiarities of inner and outer levels of legal compromise and conflict.

Key words: value of law, legal conflict, legal compromise.